

EN SORGLIG SANNING

Dansk flyktingpolitik i dåtid och nutid

Af Görkem Akgöz

I 'The Sad Truth' tar instruktøren sig an en utmanande uppgift – en diakron historisk jämförelse – som många historiker vanligtvis tvekar inför. När vi nu bevittnar ännu en fasansfull episod av statligt våld i Palestina, som bryter mot internationell rätt, vill jag tacka Helle Stenum för att hon har gjort denna dokumentär

ESSAY

Ar 2015, vid kulmen av den händelse som kom att kallas flyktingkrisen, kom världens uppmärksamhet att oväntat riktas mot Danmark. Landet, som länge setts som en liberal fristad och var en av de första undertecknarna av FN:s flyktingkonvention från 1951, genomgick nu ett betydande paradigmskifte när de styrande socialdemokraterna införde några av världens strängaste flyktingpolitiska åtgärder. Det blev det första landet i världen som införde krav på att även vidarebosatta flyktingar, alltså personer med flyktingstatus genom FN:s flyktingorgan UNHCR och med permanent uppehållstillstånd i mottagarlandet, så småningom måste återvända till sina hemländer. Sjælsmark och Kærshovedgård – två halvöppna förvar, eller *udrejse-center*, inrättades 2013 för att underlätta resorna för de asylsökande som fått avslag. Centren blev nu paradoxalt nog tillfälliga bostäder för flyktingar som redan hade beviljats uppehållstillstånd i Danmark. Dessa *de facto* deportationsläger, där personer som ännu inte utvisats väntar på obestämd tid under förhållanden som i praktiken, om än inte juridiskt, innebär ett fängelsestraff,

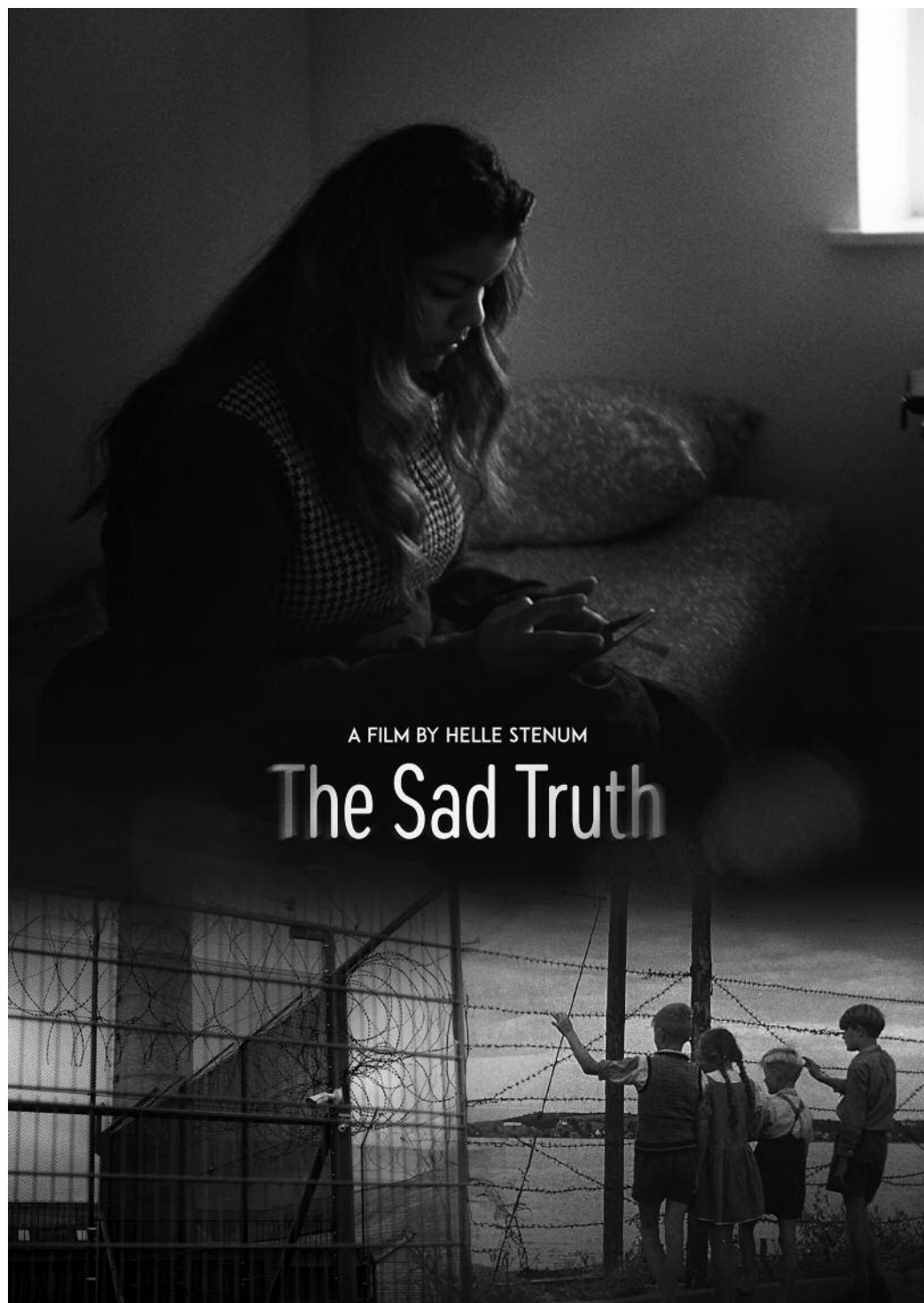

Nadia, Sahar og Enas foran udrejsecenter Kærshovedgaard, der tidligere har været brugt som fængsel, og som føles sådan for de flygtninge, der er blevet frataget deres asyl, men ikke kan rejse til det land, de flygtede fra. Fra filmen The Sad Truth.

har med tiden utvecklats till konflikthärdar i Danmarks deportationsinriktade asylpolitik.

I dokumentären *The Sad Truth* (2023) leder den danska migrationsforskaren och filmaren Helle Stenum oss genom grindarna till dessa läger. Samtidigt berättar hon den danska flyktingpolitikens historia. Filmen kretsar kring de unga syriska kvinnor som är fångade i lägren. Dessa kvinnor står inför ett ultimatum: antingen återvända till sitt krigshärjade hemland eller stanna kvar på obestämd tid i osäkerhet i deportationslägren. Dokumentären väver samman deras samtida kamp med historiska redogörelser för danska deportationsmetoder, såsom utvisningen av judar på 1930-talet och hanteringen av tyska krigsflyktingar 1945-47. Genom denna lins undersöker filmen frågor om hur historia berättas: vem får berätta den, vem blir ihågkommen och vem förbises? Dessa frågor, i grunden formade av begreppet aktörskap, utforskar filmen utförligt.

För det första visas hur aktörskap utövas på högsta politiska nivå. De danska premiärministrarna införlivar flyktingpolitiken i sina nyårsbudskap och talar i siffror när de diskuterar det förvärrade flyktingproblem som deras land står inför. Därefter får dessa siffror ett ansikte. Vi möter de unga flyktingkvinnor som väntar på sitt öde i deportationslägren. Deras handlingsutrymme begränsas av deras omständigheter, men trots detta understryker deras berättelser om motståndskraft och hopp kraften i personliga berättelser när det gäller att belysa de mänskliga konsekvenserna av politiska beslut. Vita danska aktivister exemplifierar en annan form av aktörskap, som i stället utgörs av påverkansarbete och stöd. Deras insatser för att göra dessa kvinnors berättelser kända för allmänheten är tydliga exempel på den roll som allierade spelar för att förstärka marginaliserade röster och utmana dominerande be-

Filmplakat fra 'The Sad Truth'.

De flygtninge, der bor på Kærshovedgaard, er ikke dømt for nogen forbrydelser. Alligevel skal de leve bag pigetråd uden ud-sigt til et liv i frihed og tryghed. Fra filmen The Sad Truth.

rättelser. Rahima Abdullah, en syrisk flykting, uppvisar en komplex form av aktörskap. Inledningsvis är hon imponerad av hur väl Danmark följer rättsstatens principer, men blir alltmer desillusionerad när hon bevittnar hur de överträds. Rahimas resa speglar aktörskapets dynamiska karaktär, som formas av föränderliga erfarenheter och verkligheter.

Slutligen har vi historikernas aktörskap. I filmen medverkar två äldre kvinnliga historiker, Kirsten Lyloff och Lone Rünitz, de karaktärer som vi som publik förmodligen har lättast att identifiera oss med.¹ En av dem beskriver krasst den motreaktion som uppstår när man utmanar en nations självbild: "Man kackar inte i eget bo!" Den metaforen blir kanske tydligast genom titeln på en debattartikel som publicerades i *The Washington Post* förra året: "Hur det progressiva Danmark blev den invandringskritiska vänsterns ansikte utåt".² Författaren till debattartikeln redovisar hur Danmarks flyktingpolitik förändrats över tid och konstaterar:

"Det är inte bara allmänhetens glömska eller historiska minnesförlust som är verksam här."

"Danmark har inte alltid varit så här. För trettio år sedan var landet relativt öppet och välkomnande, med ett starkt skydd för asylsökande och flyktingar. Men detta började förändras under 1990-talet, då det högerextrema Dansk Folkepartis invandrarfientliga retorik visade sig vara politiskt potent."

På detta skulle våra två historiker, med dagens sociala medier-jargong, kanske svara: "Håll min öl! Vi måste gå mycket längre tillbaka än så för att förstå vad som händer nu!" Det är här filmens andra berättelse kommer in i bilden – de två historikernas forskning om Danmarks behandling av judar på 1930-talet och tyska krigsflyktingar 1945–47.

När historikerna talar i filmen närmar den sig vad som ofta kallas det exponerande dokumentärformatet.³ Denna stil kännetecknas vanligtvis av en auktoritativ berättarröst eller en expert som talar direkt till kameran och fungerar som både berättare och objektiv bevisvärderare. De två historikernas närvaro i den här filmen går dock utöver att tillhandahålla en sådan auktoritetsröst.

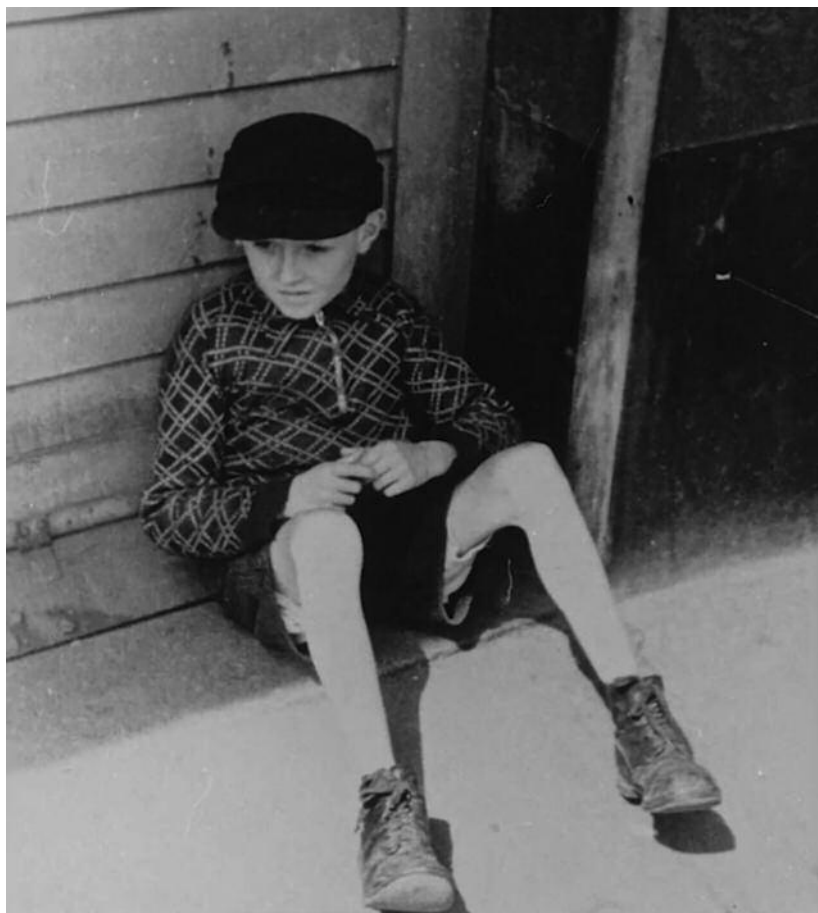
Först ser vi dessa två kvinnor sitta på en bänk och samtala med varandra om de personliga och yrkesmässiga kostnaderna för deras akademiska forskning. Detta intima utbyte ger ett djup åt deras auktoritativa roller. Dessutom finns det en annan expert i filmen vars ansikte vi inte ser – Stenum själv. Genom sitt akademiska skrivande och sina dokumentärer, till exempel om arvet efter den danska kolonialismen, blottlägger hon sitt lands oroande arv och samtida historia.⁴

I *The Sad Truth* tar Stenum sig an en utmanande uppgift – en diakron historisk jämförelse – som många historiker vanligtvis tvekar inför, eftersom det uppenbarligen finns tydliga och betydande strukturella och kontextuella skillnader mellan slutet av 1930-talet och mitten av 2010-talet. Akademiskt sett har den samtida europeiska flyktingkrisen inte fått tillräcklig historisk contextualisering. Historiska analyser har sällan integrerats i flyktingstudier, som är ett relativt nytt fält dominerat av samhällsvetare med i huvudsak presentistiska frågeställningar.⁵ Utanför den akademiska världen har dock sådana jämförelser gjorts i såväl offentliga som politiska debatter.

Ett anmärkningsvärt exempel är FN:s tidigare högkommissarie för mänskliga rättigheter, Zeid Ra'ad Al Hussein från Jordanien, som hösten 2015, när den så kallade flyktingkrisen pågick som värst, varnade för farorna med "minnesförlust".⁶ I en intervju med *The Guardian* hävdade Al Hussein att dagens offentliga retorik om flyktingar påminner om den som användes av västvärldens ledare i slutet av 1930-talet. Det är denna minnesförlust som de två danska historikerna försöker korrigera genom att berätta judiska och tyska krigsflyktingars historier. "Både politiker och vanliga danskar har ett otroligt korttidsminne", säger en av dem. Medan jag tittade på filmen kom jag på mig själv med att svara: "Vilken nation har inte det?" Men det är inte bara allmänhetens glömska eller historiska minnesförlust som är verksam här. Jag skulle vilja citera en dansk pensionär som är ansluten till Grandparents for Asylum, en koalition av aktivister som stöder flyktingar. Hon säger att många danskar som hon träffar fortfarande är omedvetna om – eller helt enkelt ovilliga att acceptera – vad som händer. "När jag berättar vad vi gör tror folk inte på mig", säger hon. "De säger: 'Men vi danskar behandlar inte människor på

"Akademiskt sett har den samtida europeiska flyktingkrisen inte fått tillräcklig historisk contextualisering."

The Sad Truth
drager paralleller
mellem måden,
hvorpå den danske
stat behandler af-
viste asylansøgere i
nutiden, og den
måde, den danske
stat behandlede
flygtninge under og
efter Anden Ver-
denskrig. Foto fra
filmen.
Se også side 121.

det sættet'.⁷⁷ Det handler alltså inte bara om hur det offentliga aktivt glömmet det förflutna, utan också om en avsiktlig okunnighet om samtiden.

Men var går gränsen mellan de två? Hur flätas de samman i vardagen för dem som påverkas av denna maktodynamik? Dokumentären kopplar på ett rörande sätt samman två flyktingar från olika vågor genom en enda, kraftfull scen: Den syriska flyktingen Rahima rör vid *Stolpersteine*, snubbelstenarna framför det hus där den tyska juden Ruth Niedrig bodde innan de danska myndigheterna överlämnade henne till Gestapo. Denna scen fick mig att undra om Stenum hade möjlighet att visa filmen för Rahima och andra syriska flyktingarna. Om så var fallet, hur reagerade de? Vad var till exempel Rahimas perspektiv på den här historien? Med tanke på hennes ursprungliga syn på Danmark som en rättsstat, hur reagerade hon på dessa avslöjanden?

Även om både Ruth och Rahima levde i stor osäkerhet under sin tid i Danmark – och tvingades navigera genom vad som kan beskrivas som det danska

limbo – har deras erfarenheter sina rötter i vitt skilda historiska sammanhang, både politiskt och ekonomiskt. I 1930-talets Danmark, i en tid av ekonomiskt kaos efter depression och skenande arbetslöshet, fanns en utbredd oro för att socialpolitiska resurser skulle dräneras från vanliga medborgare till förmån för flyktingar. Rahima och hennes syrisk flyktingkamrater anlände däremot till Danmark under en tid av ekonomiskt välstånd och en stark välfärdsstat. Så hur kunde ett land med en tradition av social solidaritet gradvis anta en flyktingfientlig hållning? Hur utvecklades denna tradition till en protektionistisk och främlingsfientlig välfärdsstatspatriotism?

Diskursen om välfärdsstatspatriotism överskrider rasmässiga, religiösa och kulturella identitetsmarkörer och sträcker sig in i bredare debatter om integration av invandrare i det danska samhället. Centralt i dessa diskussioner är oron för invandrarnas socioekonomiska status, deras arbeten inom lågavlönade yrken och deras beroende av sociala förmåner. Inom dessa narrativ framställs flyktingar ofta som en börda, som kräver betydande långsiktiga investeringar från staten samtidigt som de har svårt att komma in på arbetsmarknaden på ett effektivt sätt. Vi kan därför dra slutsatsen att syftet är tvåfaldigt: att pressa dem som redan är här att acceptera frivilligt återvändande

“Vad säger detta oss om de politiska och samhälleliga konsekvenserna av att kategorisera och etikettera flyktingar?”

och att sända ett högt och tydligt budskap: Tänk inte ens tanken att komma till Danmark. Men vem är då detta budskap riktat till exakt?

Tillströmningen av flyktingar från länder utanför Europa väckte farhågor om den långsiktiga inverkan som de mestadels unga männen från Mellanöstern skulle ha på den sociala stabiliteten i europeiska demokratier. År 2012 myntade socio-

logen Sara Farris begreppet *femonationalism* för att beteckna kopplingen mellan nationalistisk ideologi och vissa feministiska idéer, särskilt när de drivs av främlingsfientliga motiv.⁸ Detta begrepp är användbart av två skäl. För det första väcker det frågor om den selektiva skildringen av kvinnliga flyktingar i Stenums dokumentär och inbjuder till vidare studier av de konsekvenser som följer sådana val inom ramen för femonationalism.

För det andra antog Danmark en nollflyktingpolicy 2015, men tog sedan emot ukrainska flyktingar efter den ryska invasionen av Ukraina i februari 2022. Danska myndigheter och frivilligorganisationer hjälper aktivt ukrainska flyktingar och säkerställer deras integration i det danska samhället. Vad säger detta oss om de politiska och samhälleliga konsekvenserna av att kategorisera och etikettera flyktingar?

Med detta avslutar jag min kommentar. När vi nu bevittnar ännu en farsansfull episod av statligt våld i Palestina, som bryter mot internationell rätt, vill jag tacka Stenum för att hon har gjort denna dokumentär och påmint oss, med Walter Benjamins ord, att

“det är en bild av det förgångna som aldrig mer kan rekonstrueras, som hotar att försvinna med varje samtid som inte känner igen sig själv i den.”⁹

Görkem Akgöz' essay blev bragt første gang i vores svenske søstertidsskrift Arbejderhistoria og er bragt her med forfatterens og Arbejderhistorias tilladelse.

Noter

1. Se exempelvis Kirsten Lylloff, "Dödsårsager for tyske flygtningebørn i 1945" i *Ugeskrift for læger* 2000, (vol. 162 nr 9), s. 1227–1230; Lone Rünitz, "Denmark's response to the nazi expulsion policy, 1938–39". *Holocaust Studies* 2015 (vol. 11 nr 3).
2. Emily Rauhala, "How progressive Denmark became the face of the anti-migration left", *Washington Post* 6/4 2023. <<https://www.washingtonpost.com/world/2023/04/06/denmark-zero-asylum-refugees/>>. Hämtad 20/6 2024.
3. Desmond Bell, "Documentary film and the poetics of history", *Journal of Media Practice* 2011 (vol. 12 nr 1), s. 9.
4. Stenums prisbelönta film *We Carry it Within Us* från 2017 undersöker Danmarks del i den transatlantiska slavhandeln och ställer frågan om hur det koloniala arvet fortfarande influerar media, konst, museum, utbildning och ekonomisk fördelning i ett modernt samhälle, samt olika former av minne och glömska.
5. Pertti Ahonen, "Europe and refugees: 1938 and 2015-16", *Patterns of Prejudice* 2018 (vol. 52 nr 2–3).
6. Sam Jones, "Refugee rhetoric echoes 1938 summit before Holocaust, UN official warns," *The Guardian* 14/10 2015 <<https://www.theguardian.com/global-development/2015/oct/14/refugee-rhetoric-echoes-1938-summit-before-holocaust-un-official-warns>>. Hämtad 20/6 2024.
7. Rauhala 2023.
8. Sara Farris, *In the name of women's rights: the rise of femonationalism*, Durham 2017.
9. Walter Benjamin, "On the Concept of History", Walter Benjamin, *Selected writings: volume 4: 1938–1940*, Cambridge, Mass. 2003, s. 391.

Görkem Akgöz,
historiker,
International Institute of Social History,
Amsterdam